

Valódi magyarok valódi nyilai

Beszélgetés Négyesi Lajos hadtörténésszel

SZARVASOK, KABAROK, TURULOK

MÓROCZ ZSOLT: *A genetikusok és az antropológusok a régészektől és a történészektől eltérő véleményt képviselnek a honfoglalásról. Egyikük – Raskó István genetikus – szerint például a honfoglalás genetikailag nem volt különösebben jelentős esemény. Fóthi Erzsébet antropológus pedig azt mondja: a magyarság – máig tartó – etnogenezisében a honfoglalás fontos epizód ugyan, de antropológiailag másként értékelendő, mint történeti tudatunk szempontjából. Az a Kárpát-medencébe érkező honfoglaló népcsoport ugyanis, amely keveredik az itt élőkkel, meglepően kis létszámú. A születő magyarságnak a honfoglalók, a lóval eltemetett előkelők és hozzátartozóik nagyjából 30, míg a helyben lévők 70 százalékát tették ki. A téma meglehetősen bonyolult, hiszen amennyiben Árpád népe, a megyer törzs valóban törökös jellegű volt, annyiban indokolatlan finnugor önelnevezése, amiről az egész magyarság (a magyar a megyer mélyhangrendű változata) a nevét vette, ellenkező esetben viszont régészeti hagyatékuk problémás. Nem tudom, lehet-e a hadtörténet, a harcművészet felől közeledni a honfoglaláshoz, de megkérdezem, hadtörténészként miként látod a magyar törzsszövetség, a honfoglalás kérdését, a kabarok (kazárok) és magyarok viszonyát?*

NÉGYESI LAJOS: El tudom fogadni, hogy van egy jelentős finnugor réteg, de előbb nézzük meg miként, milyen állomásokon keresztül érkeznek a Kárpát-medencébe őseink. Levedi a kazárok embere, aki valószínűleg vojvoda, összefogja a hét törzset. Afféle katonai vállalkozó, szervező lehetett, tudott kommunikálni a kazárokkal...

– *Asszonyt is kapott tőlük a bírek szerint, ami nyilván nem mindenkinek járt, ez méltósága súlyát jelzi.*

– Igen, amikor Magyarországról a nyolcvanas években kimentek a katonatisztek az akkori Szovjetunióba repülő- vagy vezérkari tisztnek tanulni, ha nem is kaptak, de gyakran hoztak onnan maguknak asszonyt. Ezt szerették a szovjetek is, mert nyilvánvaló, ha az illető nagyon nem utálta az anyósát meg az apósát, akkor nem szívesen harcolt volna a felesége családja ellen.

– *Ez a Nagy Sándor féle trükk, a „szúzai esküvő”?*

– Úgy van, de alkalmazták a bizánciak is. Valójában nem trükk, inkább bevált módszer. Visszatérve a honfoglalás előtti időkre, a magyarság – mikor a besenyők kiszorították őket Levédiából – két részre szakadt. A vitézebb rész, a szavárd magyarok úgy döntöttek, ők nem mennek Levedivel, mert elvesztette a tekintélyét, ezért elindulnak a Kaukázus felé. A népesség másik fele bevonul Etelközbe, ahol találkoznak a kabarokkal, azokkal a kazárokkal, akik föllázadtak a kagán ellen (kabar = lázadó). Konstantin megjegyzi róluk, hogy három törzsük van, de egy fő vezetése alatt, ami fontos kitétel. Azt jelzi: nagyon jól szervezett nép, tehát nem úgy áll a dolog, mint a magyarokkal, akiknek csak egy vojvodájuk van.

Azután sor kerül egy fontos eseményre – ami László Gyulától Györffy Györgyig szöveget ütött többek fejében –, hogy Levedi miért mond le a vojvodaságról Álmos illetve

[*Nemzet és hagyomány*]

Árpád javára, akik, ne feledjük, törökös nevet viselnek. Ennek a háttérébe a bizánci stílusú kazár diplomácia lehet. A kazárok nyilván figyelemmel kísérik a kabarok mozgását, hiszen továbbra is fenyegetést jelentenek. A kabarokkal szemben, a kazárok Levedin keresztül szeretnék visszanyerni a korábbi befolyásukat a magyar törzsek fölött Csakhogy ő már tehetetlen. Talán itt olvad össze a kabar és magyar népesség, majd a kabarok egyszerűen átveszik a vezetést. A kabarok tehát – úgy vélem – nem csatlakozott nép, hanem legalább egyenrangú társként vettek részt a törzsszövetségben, és az sem zárható ki, hogy kezdetben vezető szerepet töltött be.

– *Ezek szerint Álmos – többek úgy gondolják: az első szakrális fejedelem –, illetve Árpád nem magyar volt?*

– Kabar. Mindkettő kabar. Ha megnézzük a mitológiai háttérrel, bár nem a szakterületem, azt látjuk, hogy van egy totemállatunk: a Csodaszarvas, amely maga után vezeti a népét, majd később megjelenik egy újabb mitikus lény, a turul. A szarvasünőnek a fajok többségénél nincs agancsa, de a rénszarvasnak igen. A rénszarvas elterjedése ebben az időben délebbre esett, mint napjainkban. Jön tehát egy nép, Levedi népe, a mitikus szarvas nyomában, amely vezeti őket északról dél felé, majd találkoznak azzal a későbbi uralkodó réteggel, amelynek a totemállata a sólyom, a turul. Ez a két réteg összeolvad. A szarvas népe erdei nép, míg sólyom népe sztyeppén él, utóbbiak tehát a kabarok, valószínűleg a híres Kuvrat népe.

– *Itt már nagyon közel vagyunk a hunokhoz, a bolgár fejedelmi listához. A hagyomány Attila leszármazottjának mondja a bolgár Kuvratot, akinek a régészet azonosította a sírját (650 után nem sokkal bunyhatott el). Mit gondolsz, lehetett-e huntudata a magyar vezetőrétegnek a honfoglalás előtt?*

– Álmosnak, Árpádnak és a hozzájuk kapcsolódó vezető rétegnek bizonyosan. Úgy vélem, fölül van egy türk–kazár vezető réteg, akik a legerősebb csatlakozott törzsből, a magyarok közül választják a középvezetőket és így uralják a finnugor és kazár–kabar népességet. A Kárpát-medence elfoglalása után a kabar vezető réteg meggyengülése lehetőséget adhat a magyarság hatalomba kerülésére. Később, Szent István halála után, a kabar törzset vezető Aba (Aba Sámuel) trónra kerülésével időlegesen lehetőséget kap a korábbi vezető réteg a visszatérésre. Erre utalhat a mondat, miszerint Aba Sámuel közrendűekkel kezd barátkozni, akik – nyilván! – nem parasztok lehettek, hanem az előző elit tagjai.

– *Róna-Tas András ugyan azt mondja, hogy rosszul feltett kérdés a céltudatos bonszerzés vagy fejvesztett menekülés a honfoglalással kapcsolatban, mégis nézzük meg, milyen tudatos elemek indokolhatták a Kárpát-medencei letelepedést.*

– Vannak megoldásra váró problémák ezzel kapcsolatban. Tudjuk, hogy a 895-ös bizánci bolgár háborút követően, amelyben a magyarok bizánci szövetségesként vesznek részt, a harcok után nem vonulnak ki (Magna) Bulgáriából, hanem – azt gondolom – az akkori Bulgária északi, ma Gyulafehérvár környéki részén maradnak, mégpedig az erdélyi sóbányák miatt. A só, különösen egy állattenyésztő nép számára stratégiai cikk. A bolgárok, elképzelhető, hogy a bizánci receptet követve, felbéreltik a besenyőket, csapjanak rá a védtelenül maradt etelköziekre: a magyarokat saját szállásterületükön zaklassák, hogy a haderő visszavonuljon. A dilemma tehát így hangzik: kimenjenek-e, feladva a sókészletek fölötti ellenőrzést, illetőleg a hátra maradt népesség költözzön-e be? Amiből következik a kérdés, hogy hol, mikor kezdődött valójában a honfoglalás: Erdélyben-e vagy Vereckénél?

A só, amint mondtam óriási kincs ebben az időben, ez a gazdasági alapja az erdélyi gyulák hatalmának. Nagyon komoly politikai versenyfutás kezdődik később: az erdélyi gyula lesz-e, aki a Kárpát-medencét megszervezi bizánci módra, vagy mondjuk Géza lesz-e az, aki a nyugati kereszténységet hozza be? Rendkívül erős a Bizánc felé orientálódó keleti rész. Ezt mutatja Ajtony hatalma is, akinek bizánci katonai szakértők vannak a seregében. Egy szó, mint száz, a honfoglalásnál meghatározó tényező volt az Erdélyben talált kincs, a só, ami önmagában megérte a korábbi szállásterület feladását.

DÉVÉNY ÉS POZSONY

– *A honfoglalást – amennyiben befejező évszámhoz szeretnénk kötni a folyamatot – a 907-es pozsonyi csata zárja le. Ennek feltételezett vezetőjét Révész László azonosította, egy merész, ám alapos, átgondolt teória felállításával. A vezér arcmását ismerjük, Skultéty Gyula rekonstruálta a karosi temetőből előkerült koponya alapján. Maguk az események azonban nem ilyen köztudottak. Mit tehet hozzá a hadtörténész, ehhez a magyarság szempontjából sorsdöntő eseményhez.*

– A 907-es pozsonyi csatáról kevés a forrás. Van egy későbbi híradásunk Aventinus-tól (1477–1534), ami nyilván korabeli tudósításokon alapul. Sok minden felmerül a német támadással kapcsolatban a Dunántúl visszaszerzésétől a magyarok Kárpát-medencéből történő kiszorításáig, én azonban inkább egyfajta nyugati kalandozó hadjáratot látok ebben az akcióban. Amivel össze lehetett hívni ezt a jelentős haderőt nagyon távoli földről – a mai Belgium és Franciaország területéről is érkeznek lovagok –, az a kincsek, a zsákmány ígérete volt.

Nagy Károly hadjáratának emléke, amely során megszerzik az avarok kincseit, még élhetett a köztudatban. Valószínűleg a kereskedőknek köszönhetően, szintén legendák keringtek arról, hogy a magyarok kicsoda kincsekkel rendelkezhetnek. Elgondolkodtatóak ebből a szempontból a Tisza mentén talált dirhem-leletek. Az arab kereskedők a jó kuncaftokat, akik az Etel-közből átköltöztek, követték a Kárpát-medencébe is. Kicsit meghosszabbodott az útvonaluk, de jöttek, hozták azokat a cikkeket, amikre nekünk és vitték azokat, amelyekre nekik volt szükségük. Források szerint (az arabok) kedvelték a nyugati típusú kardokat például – ekkor még nem működnek a damaszkuszi műhelyek –, olyannyira, hogy időnként kiásták a ruszok (vikíngék) sírját, mert tudták, a harcos mellé temetik a kardját. A kalandozó magyarok ellenben rengeteg fegyvert zsákmányoltak, ami kelendő árú lehetett. Az a feltételezés, hogy a zsákmányolt kardokat átkovácsolták szablyának, nem reális, hiszen az újrahevített acélpengék elvesztették volna kedvező tulajdonságaikat.

Visszatérve a pozsonyi csatára, a nyugati és magyar hadviselés számos különbsége közül az egyik döntő az, hogy a logisztika a nyugatiaknak csaknem megoldhatatlan problémát okozott a középkor folyamán. Az élelmezési nehézségek nem egy nyugati hadjárat sikertelenségét okozták. A 907-es támadáskor ezt a logisztikai igényt a sereget kísérő hajóhad szolgált ki. A Duna jobb és bal partján vonultak a seregrészek, közepén logisztikai támogatást biztosító flotta hajózott.

Hogy erre az összecsapásra valóban Pozsonynál került volna sor, hát, nem vagyok benne biztos... Dévénynél a Morván át kell kelni a nyugati seregnek. A hajóhad fontos szerepet kaphatott ennek biztosításában. Tehát Pozsony előtt megváltozott a csapatok mozgásának ritmusa. Az északi és a déli szárazföldi sereg mozgását csak úgy lehet összehangolni – figyelembe véve az akkori árterek állapotát –, ha vannak olyan pontok,

[*Nemzet és hagyomány*]

ahol mindkét oldalról meg lehet közelíteni a partot. Ezek olyan helyek, ahol valamilyen település vagy átkelőhely volt már az ókorban. Nem sorolom fel az összes kifogást, de mindent összevetve, nem vagyok benne biztos, hogy Pozsonynál zajlott a döntő ütközet. Kevés a forrás, ezért az ember több variációval „dolgozik” ilyenkor. Az ellenben bizonyos: a magyarok mindenképpen tudhatták, hogy Dévénynél a Morva – az említett átkelés miatt – lelassítja az északi, a Duna bal partján vonuló csapattest mozgását.

Még lényegesebb azonban, a magyar vezérek helyzetfelmérése. Felismerték – jó katonák voltak –, hogy részenként kell megverni az ellenséget. Bizonyára mindkét szárnyal már korábban felveszik a harcérintkezést, befolyásolni próbálják a mozgásukat. Lassítják valamelyik szárnyat, valószínűleg az északit, mert a déliek eleve gyorsabban haladhattak, mivel ott ment a római limes út. Nekik előkészítik a csapdát valamelyik településnél, ahol tudják, hogy meg fognak állni. A déli szárnyat szétverik, azután átkelnek a Dunán – ez magas szintű szervezést igényelt –, majd az északi hadoszlopot megint részenként verik meg az átkelés során. A hadművészet alaptétele, hogy a túlerőben lévő ellenséget részenként kell megverni.

HUNOK, AVAROK, MAGYAROK, KALANDOZÓK

– *Az ázsiai, az Ázsia felől érkező nomádok – hunok, avarok, magyarok, mongolok – harci taktikája eléggé hasonló, bár vannak alapvető eltérések. Egyetlen dologban egyeznek meg: mindnyájukat az apokalipszis lovasainak vélték a jámbor európai szerzetesek. Sokáig győzhetetlenek tűnnek Attila hunjai ugyanúgy, mint Baján avarjai vagy Bulcsú magyarjai. Végül mindegyik nép feloldódik más népekben, leszámítva bennünket, magyarokat. Milyen hasonlóságok, különbségek vannak az említett népek között a harci kultúrát tekintve?*

– A hunok, avarok, magyarok egyaránt lóhátról, íjjal harcoltak, miközben előbbi kettőnél ott a kard, a közelharc eszköze, ami a magyarokra – lévén szabljájuk – kevésbé jellemző. A döntő különbséget azonban abban látom a hunok, avarok, magyarok valamint a letelepedett európai népek között – ez afféle katonai magánvélemény részemről –, hogy az európai kultúrkörben élőkél hiányzott az infrastruktúra ahhoz, hogy komoly logisztikai támogatással nagy hadjáratokat vezessenek. Az igavonásra nem lovat, hanem másféle lábasjószágot használtak, a ló egyféle luxuscikké vált. A keleti népeknél a lótarás, a hatalmas ménesek, maga a ló a hétköznapi élethez tartozott. Megvolt a lótarásnak a kultúrája. Másrészt a nomád állattartás, mint életforma, lehetővé tette egy olyan népesség kialakulását, amelynek nem kellett a mindennapi megélhetésért folyamatosan dolgoznia. Elég sok szabadidejük maradt, volt lovuk, fegyverük, harci tapasztalatuk. A fegyverviselés ebben a kultúrában egy férfihoz magától értetődően hozzátartozott. Ez a szabad népesség aztán a vagyonszerzés, a vagyongyarapítás egyik eszközét a szervezett zsákmányszerző, vagyonszerző – ha nem is hadjáratokban –, de szervezett katonai utakban látta.

– *Úgy véled, a zsákmányszerző hadjáratokat, a nomádok harciasságát a maguk történelmi keretein, időhatárain belül, azaz nem az utókor abszolút erkölcsi mértékével kell mérni, illetve megítélni? Másként, ahogy egy német szerző, Fischer-Fabian fogalmaz: amit a paraszt verejtékes munkájával, a kereskedő fűrfangjával teremtett elő, azt a magyarok vérükkel váltották meg. A kalandozások tehat nyilván nem hasonlítottak – némi városnézéssel összekötött – turistautakra?*

– Hát arra azért nem! Általában az őseinkkel kapcsolatban említik a kalandozásokat, mégpedig egy meghatározott időszakban, a nyolcszázas évek végétől a kilencszázas évek

végéig, azután látszólag megszűnik a dolog, holott 1041-ben, amikor Aba Sámuel hatalomra kerül, az első dolga az, hogy Bajorország felé egy kalandozó hadjáratot indít. De később azután mi is elszenvedtük a besenyők, úzok, kunok kalandozásait. Sőt, még későbbi időkben is történtek zsákmányoló betörések, például 1479-ben, amikor jelentős török erőkre mértünk vereséget Kenyérmezőn.

Visszakanyarodva a magyar kalandozó hadjáratokhoz, a *hadjárat* kifejezéssel óvatosan bánnék. Nem szabad összetéveszteni a szervezett katonai hadjáratokat, amelyek katonai cél érdekében folynak – legyen az akár területszerzés, akár más politikai cél –, azzal, hogy harcosok csoportja zsákmányt vagy adókat gyűjt be.

A kalandozások nem a honfoglalást követően kezdődnek. Arab forrásokból tudjuk, hogy a magyarok rendszeresen hadjáratokat vezetnek az oroszok (szlávok) ellen, főleg rabszolgaszervezési céllal. A rabszolga az egyik legkelendőbb cikk a korabeli kereskedelemben. Ez nem pusztán a kereskedelem miatt érdekes, hanem választ ad a nomadizálás vagy földművelés kérdésére is, mivel olyankor, mikor viszonylag hosszabb időre megtelepednek valahol a „nomádok”, akkor a földek megművelését rabszolgákkal el tudják végeztetni. Ez a rendszer hosszan fennmarad. 1043-ban például ezért feneklenek meg Aba Sámuel és III. Henrik béketárgyalásai, mert a németek egyik békefeltétele, hogy a magyarok adják vissza azokat a rabszolgákat, akiket két évvel azelőtt elhurcoltak Németország területéről. Aba Sámuel azonban nem tudja visszaszedni a rabszolgákat, mert senki sem akarja visszaadni őket.

A rabszolgaszervezés az etelközi a magyarok egyfajta „alaptevékenysége”. Az erre irányuló haditevékenység tehát nem hadjárat a szó klasszikus értelmében, hanem „üzleti” vállalkozás. Katonai ténykedés természetesen bizonyos fokig, de célját tekintve gazdasági természetű, amolyan „megélhetési” harci tevékenység. Ezzel foglalkoztak az arabok, a vikingek, mi több, időnként maguk a nyugatiak is. Ha ebből a szemszögből vizsgáljuk a kereszties hadjáratokat – bár van nemes, ideológiai indíttatása az egésznek –, akkor azt látjuk: hatalmas katonafőlötsleget visznek át a Közel-Keletre, ahol a történet földszerzésről, kincsekről, várak, sőt, idővel a keresztény Bizánc kirablásáról szól. Mi ez, ha nem egyféle kalandozás?

Visszatérve a honfoglaló magyarokra, a zsákmányszerzés gyakorlata nem tűnik el a Kárpát-medencébe költözéssel, csak ettől kezdve nem célszerű a Kárpátokon újra átkelni és a zsákmányt, rabszolgákat keletről beszerezni, hanem praktikusabb ezután nyugati irányba indulni. A kereskedőktől tudhatták, hogy ott gazdag területeket találnak, tehát áttevéődik nyugatra ez a fajta mozgás.

– *Az irodalomtörténet felől nézve némileg lehangoló, amit mondasz. Szinte azt érzi az ember; jómagam ebben a pillanatban mindenképpen, hogy nem is olyan nagy kár „elveszett naiv eposzunkért”. Tehát – jóllehet bizonyos rezignáltsággal – kimondatjuk, hogy kalandozó eleink nem hősekké főszereplőivé óhajtottak válni, nem eposzok halhatatlan hőseiként akarták végezni, amibez a valóságban időnként tényleg meg kellett halni, hanem némi haszon reményében, „gazdasági vállalkozókként” ültek nyeregbe?*

– Így van, bár a kérdés ennél összetettebb. A túlélést mindenestre többre becsülték a főlölsleges halálnál. Ami a dolog lényegét illeti: valószínűleg volt egy réteg, amely hasonlóképpen szervezi ezeket a vállalkozásokat, mint ma a biztonsági cégek vezetői a maguk üzletét. Kell lennie olyan családoknak, amelyek katonaviseltek, katonailag képzettek, kialakult körülöttük bizonyos szabad harcos réteg, jó szervezők, képesek csapatokat vezetni, továbbá a szükséges anyagiakkal is rendelkeztek. Tehát lehettek olyan katonai vállalkozók, akik a tör-

[*Nemzet és hagyomány*]

zsek fölösleges férfilakosságát foglalkoztatták. Időnként körbeküldtek egy-egy hírnököt, hogy tavasszal megindulunk Nyugat felé, amihez „jelentkezőket” várunk. Valószínűleg meg volt szabva, milyen felszerelést kell hozni, akinek nincs, annak a vállalkozás vezetője kölcsönöz, amit majd a zsákmányból megfizet. Akadtak kiemelkedő vezérek – Bulcsú vagy éppen Lehel –, akik képesnek bizonyultak megszervezni ennek az egésznek a logisztikáját. Nem tévedtek el a katonák – valóban eljutottak az Atlanti-óceánig –, folyamatosan tudta szervezni a felderítést, több ezer lovas, illetve a szekerek mozgását koordinálta. A terepismeret mellett nyelvismeret kellett. A korabeli Európában, de még jóval később is – a keresztes háborúkat leszámítva – ilyen hosszú hadjáratokat ugyancsak ritkán képesek végigvinni. A magyarok két-háromévente több ezer lovassal végigmennek Európán.

A VALÓDI MAGYAROK VALÓDI NYILAI

– *Gyakran egymás ellen hívták a nyugati uralkodók segítségül a magyarokat. Békésen átvonultak a szövetséges tartományokon, azután ott pusztítottak, ahol a szövetséges érdeke megkívánta. Mi kellett ahhoz, hogy az ima végén a nyilaink ellen fohászkozzanak a templomokban? Mi volt a magyar seregek ütőképességének titka?*

– Ez szinte egy gépezet volt, melynek a működését a lakosság életformája támogatta. A magyar vezérek olyan harcosok élén álltak, akiknek a lovaglás, a nyilazás, fegyverforgatás volt az életük. A hadjáratokra tudatosan készültek. Liudprand számol be róla, hogy a magyarok egész télen íjakat, nyílhegyeket gyártottak, de komoly feladat lehetett a tartós élelem – például a húspor – előállítás is.

– *Úgy gondolod, hogy már a kalandozásokkor ismerték az instant leves, illetve az „instant hús” elődjét az ősmagyarok?*

– A források később szólnak róla ugyan, de véleményem szerint ekkor már ismerték. Liudprand feljegyzése bizonyítja, hogy nem a nyeregbeüléssel kezdődött a kalandozó hadjárat, hanem alapos előkészületeket igényelt. Ehhez kellett az általam vállalkozóknak nevezett vezérek, akik a hadjárat előkészületeitől a visszatérésig képeseknek bizonyultak megszervezni mindent.

Az előkészítés, majd a hadjárat fontos eleme volt a felderítés. Ez összetett feladat, azaz már az előző években kifürkészhettek a célterületet, és a sereg előtt közvetlenül egy harcászati felderítő lépcső mozgott. A szentgalleni kalandnál a források tanúsága szerint: a főerők betelepülnek a kolostorba, míg a lovascapatok szétrajzanak a környéken. Ezek a mozgékony lovasegységek pillanatok alatt képesek átnézni, átfésülni a vidéket. A vezérek pedig olyan képességgel rendelkeztek – éppen a lovas életforma, a nagy terület gyors bejárása folytán –, hogy föl tudták magukban építeni egy terep modelljét. Nem tudom lehettek-e nekik rajzolt térképeik, de valószínűleg nem volt szükségük rá, mert a fejükben hordták, illetve „készítették” őket. A harcászati mozzanatokat pedig a lovas vadászatok alkalmával, nagy erővel begyakorolták. Úgy koordinálták a lovascsoportok mozgását a vadászatokon, a vad üldözéskor, hogy végül egy meghatározott területre szorították a zsákmányt. Ez a fajta gondolkodás nyugaton nem volt része az életmódnak.

– *A brentai csatáról, illetve – modellként kiválasztva – az Itáliába (899-ben) elinduló seregéről mit tudhatunk?*

– Van adatunk a létszámról, miszerint négy-ötezer fős sereg kelt útra, amely azután kettévált. Egy részük Velence felé fordult, bőrcsónakokon megpróbált a városba bejutni.

– *A mai Rialto-hídnál állítja meg őket a dózse bajóhada, ha igaz – ami nem baj, a magam részéről nem bánom, hogy nem gyűjtöttük föl Velencét, vagy a dózse díszgályáját, ami végül Napóleonra maradt.*

– Igen. Ami a magyarokat illeti a tervszerűség Velence megtámadásakor is jól érzékelhető. Először a lagúna külső szigeteit foglalják el, azután indulnak a város ellen. A sereg létszáma azonban a krónikás adat ellenére bizonytalan. A magyar sereg többszöröse is lehetett a négy-ötezer főnek, hiszen elképzelhető, hogy az itáliaiak csak ennyit láttak, a többiek a Brentánál várakoztak.

A brentai csata ugyanis a nomád taktika klasszikus megjelenése. A színlelt visszavonulásnak egyaránt volt harctéri és hadászati formája. A hadászati lehetett több tíz vagy száz kilométeres visszavonulás: addig vonulnak vissza, amíg nem érzik az ellenség éberségének lanyhulását. Ehhez természetesen hozzátartozik, hogy valahol lenni kell egy előkészített lesállásnak, ahonnan lecsapnak az ellenségre. A magyar hadtörténetben később is találkozunk ezzel a harcmodorral: az Árpádok évszázadokig alkalmazták. V. Istvánról például leírják, hogy 1260-ban Laa-nál (ma Ausztriában található Laa an der Thaya néven) csapott le Ottokár seregére. A környéket fosztogatva sikerült kicsalni a morvákat a várból, azután a leshelyhez vezette őket, ahol szétverték a csapatokat, ami remek taktikai fogás volt.

– *A brentai csatánál viszont, illetve előtte talán tényleg kutyaszorítóba kerültek a magyarok. Lemondtak a szerzett zsákmányról, az Itália felé indítandó későbbi hadjáratokról, mi több, szándékuk komolyságát bizonyítandó, gyerekeiket ajánlották fel kezesként a szerződés biztosítékául. Utóbbi amellet szól, hogy jelentős számbeli fölényben lehetett az ellenséges sereg. A krónika háromszoros túlerőről beszél. Páviától a Brentáig mintha valóban menekültek volna a magyar kalandozó seregek.*

– Nem biztos. Ha megnézzük a térképet, akkor azt láthatjuk: Páviától a Brentáig észak-dél irányú folyók vannak. Ezeken kellett átkelni az ősmagyaroknak, mégpedig málhával, miközben üldözték őket. Ha annyira szorult helyzetben vannak, akkor valahol csak utoléri őket a nyomukban levő sereg. Inkább úgy tűnik, a magyarok tudatosan, taktikusan tartják a távolságot, miközben valószínűleg folyamatosan jönnek a hírek a leshelyen felállított erőktől, hogy sikerült-e összevonni őket, mennyire állnak készen, begyakorolták-e a szükséges hadmozdulatokat. Az ellenség mozgását közben lehet lassítani követeket küldésével, megállítani tárgyalásokkal.

– *Úgy gondolod tudatos, kiszámított volt minden lépésük?*

– Tökéletesen. Számításba kellett venniük például az időjárást, úgy kellett kisakkozni mindent, hogy a lehető legmegfelelőbb legyen. Esős időszakban például nem lehet az íjásokat bevetni, hiszen az íjak a tartós nedvesség hatására használhatatlanná válnak. Ügyeltek arra is, hogy az ellenerők kifáradjanak. Tapasztaltam magam hasonlót a katonáimmal. Mikor először van – teszem azt – őrségben valaki, végigállja a váltásig az időt. Feszülten figyel, jön-e az ellenség vagy a diverzáns? Azután a tizenötödik őrségnél már rutinosabb, nem ilyen összeszedett, ilyenkor mindig fellép némi fásultság, figyelmetlenség. Az üldözésnél hasonló a helyzet, az első napokban mindenki azt várja, mikor lesz már a csata. IV. Bélával hasonlóképpen történt 1241-ben a muhi csata előtt. Mikor hírek szerint a tatárok félnapi járőrföldre voltak, elindult a sereg, ám ehhez képest egy hetet meneteltek, mire a Hejőhöz, majd Sajóhoz értek, de addigra elfogyott a kezdeti lelkesedés.

Lehetséges, hogy a brentai csatához hasonlóan zajlott a muhi csata. A Magyarországra érkező mongol sereg nagyobbik része, talán kétharmada letáborozott a Sajónál.

[*Nemzet és hagyomány*]

Egyharmaduk – 2500–3000 fő – előremegy Pestig, rabolnak, Vácot felgyújtják, azután maguk után csalják hosszan – legalább egyhetes időtartamra – a magyar sereget. Ezek a hosszú üldözések szétzilálják a hadat. A Brentánál hasonlóképpen előkészített csapdába csalták a magyarok az ellenséget, miként minket Muhinál. Az itáliaiaknak ugyanúgy nem volt esélye a győzelemre, mint nekünk 1241-ben.

– *Anonymusnál találunk a magyarokról egy mondatot, amely így hangzik: „Az újjal, nyíllal különbül bánt, mint a világ összes nemzetei közül bármelyik, s hogy csakugyan ilyen volt, azt az utódairól is megítélhetitek.” Ha III. Béla korára, nagyjából a XII–XIII. század fordulójára tesszük Anonymust, akkor érthetetlen, miként felejtethik el két emberöltő alatt, majd szenvednek megrendítő vereséget Mubinál?*

– Biztosra veszem, hogy megmaradt az íjászhagyomány. Azokat a népelemeket, akik a könnyűlovas hadviselését képviselték, tudjuk, a határvidékeken telepítették le. Erre utalnak a Lövő, Besenyő településnevek, de telepítenek belőlük a belső országrészbe is, rendészeti funkcióval. Később, időről időre befogadtunk hasonló katonai tradícióval rendelkező népeket. Legismertebbek közülük a kunok.

– *Felteszem, a nyugati népek nem tudtak összetett, másként reflexíjat készíteni, ennek ellenére úgy tűnik – Szent István, a katona című könyvedben magad is emellett törzs lándzsát –, hogy az életmódbeli különbség bizonyul döntőnek. A nomádok, szinte szó szerint lovon nőnek fel, kezükben újjal, oldalukon szablyával.*

– Néhány íjkészítő mestert nyilván tudtak volna „szerezni” a nyugatiak, ha nagyon kell, de az alapvető különbség nem kizárólag a fegyverzetben rejlik. Nyugaton a hadikultúrában a lovasíjászatnak nem voltak meg a hagyományai, nem képeztek ki erre embereket. A nomádok viszont valóban lovon nőttek fel.

– *A legendás magyar nyílzáport miként képzeljük el? László Gyula rajzaiboz hasonlóan ott állnak sorban és kilövik a nyilakat, vagy forognak a lovasok, mint a malomkerék, folyamatos nyílzápor alatt tartva az ellenséget?*

– A magyarok gyakran fák, cserjések védelméből, fölfelé irányzott lövésekkel pusztították az ellenséget. Célzott és nagyon hatékony lövésekkel. A közvetett irányzást úgy tudták megoldani, hogy előre belőtték magukat, azaz a harc előtt kipróbálták, hogy hogyan fognak becsapódni a leshelyen felállított íjások nyilai. Egy vagy két sorban álltak fel, ez gyakran több száz métere elnyúló arcvonalat eredményezett. Miután belőtték magukat, mindössze egy figyelőre volt szükség, akinek van, mondjuk kürtje, amit akkor fúj meg, amikor az ellenséges csapattest a korábban belőtt területre érkezik. Jelt ad: és zuhog a nyílzápor.

– *Vannak elképzelések, miszerint a sereg két oldalán zászlók lobogtak, jelző a szélirányt. Mások füttyülő, hangot adó nyilakról beszélnek. Mi lehetett ezeknek a szerepe?*

– A zúgó- vagy füttyülőnyílnak akkor van jelentősége, ha mozog a célpont. Ilyenkor az irányzó beszámítja a mozgás sebességét, rálövi a zúgónyílat, ezután gyorsan rá tudnak tartani a többiek.

SZENT KIRÁLYOK, KATONAKIRÁLYOK, BALEKOK

– *A kalandozások idején számtalan győzelmet arattunk, a történelemoktatás mégis a vereségeket rögzítette a nemzeti tudatban. Nem csupán az átlagember, de gyakran a történelemtanárok sem tudnak győztes csatákat mondani ebből az időszakból, ellenben az augsburgi és merseburgi*

vereséget gyakran évszámmal együtt tudjuk. Hasonlóképpen – ha nem is ünnepeljük, de – emlékparkkal, kereszttekkel őrizzuk Mubi, Mohács és Trianon emlékét.

– Az ember mindig a jelenben él, és az identitástudatunk ennek megfelelő. Az, hogy a magyarság sorsát tragédiák árnyékolják be, a realitások felismerése és elismerése. Hiba volna elhallgatni a vereségeket, és csak a dicső múlttól regélni, mert akkor bárki joggal kérdezhetné, hogy miért jutottunk ide? Ha a *végeredmény* gyászos ránk nézve, akkor nem hozhatnak pozitív következményt a megelőző győztes csaták. Szóval hiába nyerünk meg csatákat, ha a háborút elveszítjük. A kalandozásoknak, akárhogy is nézzük, gyászos vége lett: a három magyar vezért, Bulcsút, Súrta, Lehelt megölik. Hiába mondjuk, hogy a Brentánál győztünk, eljutottunk Calabriába, Hispániába, hiszen a végeredmény mindenképpen Augsburg. A reális történeti tudat szempontjából az a fontos, hogy hol dőlt el későbbi sorsunk. Éppen a tragédiák figyelmeztetik az újabb nemzedékeket, hogy feladatuk van. Nem szabad elhallgatni a vereségeket, de egyáltalán nem mindegy, hogyan értékeljük. Ha valami sorsszerűséget, isteni büntetést látunk mögötte, akkor nem tehetünk mást, mint kétségbeesve várjuk a következő csapást. Ellenben a veszített csaták nagyobb erőfeszítésre is sarkallhatnak, hogy elkerüljük a tragédiákat és tanuljunk a múlt hibáiból.

– *Szent Istvánban a magyar történelem egyik – többek szerint legjelentősebb – uralkodóját tiszteljük. Harctéren nem szenvedett vereséget. Mit tudnál róla mondani, milyen lehetett hadvezérként, vagy amint könyved címe mondja, milyen volt Szent István, a katoná?*

– Ma már ezt címet választanám: Szent István a katonapolitikus. Vagy: István a hadszervező. István nem valamiféle szuperharcos Rambo volt, ami abból is kitűnik, hogy a Koppány elleni csatában részt sem vett, hanem a vezetést Vecellinre bízta, Ajtony ellen pedig Csanádot küldte. Csanád könnyűfegyverzetű lovassága azután megveri Ajtony seregét. István mindig megtalálta a megfelelő embert a megfelelő helyre, talán itt keresendő a nagysága. Ebből máig tanulhatunk: nem szükséges az embernek mindent önmagának megcsinálni. Nem kell egy tábornoknak lemenni rajparancsnoki szintre, hanem meg kell találni azt az embert, aki ezt jól elvégzi.

– *Az Árpádok másik szentkirályában, Szent Lászlóban egyesült az ősmúlt szakrális bagyománya a keresztény szentséggel, a hősmítosz a lovagerényekkel. Alakjában a (legalább kétezer ötszáz évre visszanyúló) epikus szkíta tradíció, az ebből táplálkozó ősmagyar örökség találkozik a lovagkirály eszményével. Az ország számos templomában található olyan freskó – a kerlési, másként cserhalmi ütközet falkép-ciklusára gondolok –, amely minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy élt, titokzatos módon fennmaradt a 14. századig ez a bagyomány. A kérdésem az, milyen lehetett túl a toposzokon a nagy király, mit tudhatunk róla, mint katonáról? Hadvezető képességéről, személyes bátorságáról, a többiek közül vállal kimagasló, csatabárdot forgató, rendkívüli egyéniségéről?*

– Szent László alakja Szent Istvánénál összetettebb. László úgy indul a pályáján, mint egy Szent György inkarnáció. Ő a lovag, később a szent lovag. Nagy, lakli kamaszgyerek lehetett, akit utóbb, szentként bárdal ábrázolnak, ez vált attribútumává. Nem tarom kizártnak, hogy létezett a királyi udvarban varég (viking) testőrség, amelynek egyik feje a kétkezes csatabárd volt. Ezt a fegyvert Szent László képes volt féll kézzel forgatni. Föl lehetett ismerni messziről. A mogyoródi csatában, mikor Salamon megindítja (Géza és László hadai ellen) a támadást, Salamon azt gondolja, hogy vele szemben Géza áll, mert az ő zászlaját látja. (Géza és László herceg ugyanis helyet cserél a csatarendben, jóllehet zászlaik – Salamont megtévesztve – a helyükön maradnak.)

[*Nemzet és hagyomány*]

Mikor közelebb ér, rémülten felismeri Lászlót, mert a többiek közül messze kimagasló, szép szál ember. Salamon tévedett és ez a csata elvesztésébe került. László személyes erényei mellett kitűnő hadvezér is volt. Az alakja persze mitizálódott, bár egyáltalán nem lehetetlen, hogy megesett például a kunnal való küzdelme.

Szent István és Szent László mellett, mindenképpen megemlíteném a katonakirályok sorában V. Istvánt, IV. Béla fiát, aki a katonai erényeket tekintve rendkívül figyelemre méltó hadvezér. Azt hiszem, nagyon karakán harcos lehetett. Hasonlóképpen Orseolo Péter, bár nem tartozik a magyar történelem legnépszerűbb figurái közé, de személyes bátorsága vitathatatlan. Három napig tartotta magát kísérétével egy zámolyi udvarházban I. András katonáival szemben. Csak akkor tudták elfogni, amikor minden embere elesett.

– Történelmi, hadtörténelmi munkákat forgatva nem egyszer az volt a benyomásom, hogy a magyar nemesség, később a magyar politikai vezetőréteg, a ma elitként aposztrofáltak kedvenc időtöltése az országvesztés volt. Ráadásul – most csak a rozgonyi csatát említem, amiről Kristó Gyula írt kismonográfiát – egy-egy eseményről a szerzőknek alig-alig volt mondanivalója. Kristó például nagyjából öt mondatot ír magáról a csatáról. A szívének kedvesebb bizonyos erkölcsi tartalmak sugalmazása az említett országvesztő nemességről. Hogyan látod, nem csupán hadtörténészként, de katonaként is, mik voltak a Mubínál, a mohácsi síkon vagy a Donnál maradt magyarok: nemzetvesztők, áldozatok vagy balekok?

– A katona ritkán balek. A katona, általában reálisan látja a helyzetet.

– *Az életéről van szó tulajdonképpen...*

– Igen, az életéről van szó. A második világháborúban azok a katonák, akiknek azt mondták: az ország érdeke úgy kívánja, hogy a Don-kanyarban kell harcolni, azok elmentek a Don-kanyarba, bár tisztában voltak saját harcértékükkel, azzal, hogy erejük nem mérhető össze a németekével. A katona, ha esküt tett, az esküjét teljesíti. A második világháborúban a magyar katonák nagy része végigharcolja a magyarországi harcokat, de amikor eljutnak a nyugati határig, akkor azt mondják, innen nincs tovább, mi a hazánkat védjük. A magyar katona, a magyar tiszt realista. Az első világháborút szintén végigharcolják, sőt, amikor 1919-ben megalakul Vörös Hadsereg még velük is hajlandók a *bazájukért* harcolni. A felvidéki hadjáratot azok a régi monarchiás tisztek irányították, akik tisztán látták hol a helyük.

– Ha már idekanyarodtunk, megkérdezem, mi a véleményed arról, ami nagyjából az elmúlt hét-nyolc évben zajlott, mikor a magyar hadsereg csaknem olyan presztízsveszteséget szenvedett, csaknem ugyanúgy felszámolódott, mint a derék Linder Béla alatt, aki nem óhajtott katonát látni. Jelentenek-e valamit egyáltalán a katonának ma azok az avított szavak, hogy baza, vagy elkötelezettség a magyarság iránt és így tovább.

– Természetesen a saját véleményemet tudom elmondani. A tisztikar, úgy gondolom, maximálisan elkötelezett.

– *Nem kínos a hazaszeretet kifejezés számukra?*

– Nem. Olyannyira nem, hogy nyáron, mikor a tisztavatás volt, visszahozták azt a hagyományt, hogy kardot rántanak: a hazáért mindhalálig! Nem értettem az utána megjelent cikkeket, amelyek ludovikás, horthysta szokásról írtak, hiszen a hagyomány régebbi. De nem is a tradíció régiségéről van szó. Ha egy magyar tiszt kardot ránt, majd az kiáltja, a hazáért mindhalálig, annak talán örülni kellene, nem fanyalogni miatta. A magyar tiszttel nincs baj, a társadalom részéről kellene minderre fogadókészségnek lennie. Azt mondani: elhiszem, ha kell, tényleg meg fognak halni a hazáért. Meg kell őket becsülni. Nézzük meg, az első világháború után milyen kultusza volt a frontharcosoknak, katonai temetőknél, emlékművek-

nek. Negyvenöt után sajnos rásütik a bélyeget a hadseregre, miszerint fasiszta volt. Nem születek emlékművek. A szovjet hősi emlékmű előtt tisztelgett a magyar katona, magyar katonai emlékmű nem volt, jött a rendszerváltás nyolcvankilencben, de a magyar katona azóta sem került arra a helyre az ország köztudatában, ahol lennie kellene.

EPILÓGUS

Amikor felkértem ennek a beszélgetéssorozatnak a résztvevőit – Révész László régészt, Hoppál Mihály néprajztudóst, Béres Judit genetikus, Fóthi Erzsébet és Kustár Ágnes antropológust, Bíró András Zsolt antropológust, magyarságkutatót, Pusztai János nyelvészt, Kassai Lajos lovasíjászt, hagyományőrzőt – a *Hitelben* való szereplésre, egyikük félreértette néhány szavamat, miszerint *a tudomány és a magyarság iránt egyaránt elkötelezett* tudósokat, szakértőket szeretnék megszólaltatni. A félreértést csakhamar tisztáztuk, de ettől kezdve minden leendő beszélgetőpartnertől megkérdeztem: nincs-e averziója az említett – az *Üres táltossírok* címet viselő esszében megjelent – mondatrésszel szemben. Nem volt ez másként dr. Négyesi Lajos alezredes esetében sem. Miután feltettem neki a kérdést, nem zavarja-e „a magyarság iránti elkötelezettség” ilyen, viszonylag karakteres megfogalmazása, mély csend támadt a telefonvonal másik végén. Az elnémulás számomra hosszúnak tűnt, jöllehet néhány másodpercig tarthatott csupán, azután csendesen és nagyon határozottan a következőket mondta: „Én felesküdtem arra, hogyha kell, akkor meghalok a hazámért.”

Mindezt azért éreztem szükségesnek elmondani, hogy érzékeltessem: a riport utolsó részének szavai nem valamiféle kincstári, hivatalos szókészletből kerültek elő, hanem egy magyar tiszt belső meggyőződésének – talán – legmélyéről.

MÓRO CZ ZSOLT

Innen és túl

NÉGYESI LAJOS (1965) alezredes, hadtörténész, egyetemi adjunktus, a hadtudományok PhD. doktora. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadszintérkutató és Hagyományőrző osztályának osztályvezetője. Fő kutatási területe a középkori hadművészet, csata- és hadszintérkutató. *Szent István a katona* című könyve 2000-ben jelent meg. MÓRO CZ ZSOLT (1956) Kőszegen élő író.